

ОБЈЕКТИВНА ОДГОВОРНОСТ У РИМСКОМ ПРАВУ

doi: 10.7251/GPF1404187B

Прегледни чланак

Резиме: У овом раду аутор настоји диференцирати случајеве у којима се одговара за насталу штету без обзира на кривицу починиоца, односно постојање намјере или непажње односно нехата, и доказати да објективна одговорност у римском праву није присутна као терет прошлости и примитивног анимозитета већ као казуистика која свакако указује на зрели правнички резон римских правника и претора. Иако Римљани нису дуго признавали могућност заступања других лица, ноксалну одговорност од најранијих времена признају као легитиман вид одговорности за другог. Премда случајеви објективне одговорности поменути у раду нису оставили битнијег трага на савремена законодавства, свакако су интригантни по својим оригиналним правним рјешењима и заслужују детаљнија теоријска разматрања.

Кључне ријечи: Објективна одговорност, одговорност за другог, контракти, деликти, квазиделикти.

1. Увод

Римско право као најнапреднији антички правни систем познаје и субјективну и објективну одговорност за насталу штету. Објективна одговорност у примитивним правима, односно кроз обичаје преддржавних система се јавља као одговорност за по-

* Мастер права, Асистент Правног факултета Универзитета у Бањој Луци

следицу која се непосредно везује за радњу коју предузима штетник, без обзира на његов психички, интимни став према предузетој радњи и насталој посљедици. Такав вид одговорности проналазимо у вавилонском праву које чак санкционише „ дрво или камен који су се срушили и неког убили“.¹ Римско право већ у Законику дванаест плоча наговјештава да онога коме је стријела одлетјела више него што је хтио па усмртила неког, треба блаже казнити него онога ко намјерно усмрти другог (таб. 8, 24а). Исто тако разликује казну за намјерну паљевину куће или стога сијена (кривац је ишибан и спаљиван) од нехатног када је могао да надокнади штету, а ако нема имовине, само је ишибан (таб. 8, 10). Римска објективна одговорност, односно одговорност без обзира на кривицу штетника је другачија. Не би било погрешно рећи да се она јавља као посљедица развијености правног система, а не као реликт прошлих времена. У римском праву објективно су одговарали очеви породице (*paterfamilias*) за штетне радње лица који су били у њиховој власти, било да су робови или друга лица која су била под њиховом влашћу (*alieni iuris*). С обзиром на то да су робови и остала лица *alieni iuris* била деликтно способна, али и не деликтно одговорна њихове штетне радње би теретиле њиховог господара који је морао надокнадити штету или роба или друго лице *alieni iuris* дати у ноксу или *in mancipium*. Такође су и очеви породице, узимајући у обзир чињеницу да су били власници цијелокупне породичне имовине били одговорни за штету коју почини животиња у њиховом власништву, било да је у питању попаша на туђим пашњацима (*actio de pastu pecoris*) или штета друге природе коју нанесе његова животиња (*actio pauperies*).² Одговорност без кривице је постојала и у ситуацијама које се нису подударале са ноксалном одговорношћу оца породице, као што су поједини случајеви контрактне одговорности, деликтне и квазиделиктне одговорности који ће бити подробније расвијетљени у склопу овог рада.

¹ Аврамовић, Сима и Станимировић, Војислав. *Упоредна правна традиција*. Београд 2007., 78.

² Frier, Bruce W, A., *Casebook on the Roman Law of Delict*, Atlanta, 1989., 137.

2. Објективна контрактна одговорност у римском праву

Иако римски правници нису термилошки прецизирали постојање објективне одговорности, у појединим контрактима се среће у виду одговорности за другога. Поред наведених могућности одговорности оца породице као врховног имаоца права над животима њему потчињених лица, до одговорности за другога може доћи и уговорним путем, преко особа које се ангажују као помоћ у испуњењу преузетих уговорних обавеза.³ Ако није у питању испуњење обавезе *intuitae personae*, сасвим је коректно да дужник ангажује неку другу особу да изврши преузету обавезу из конкретног уговора (нпр. да ангажује било роба или слободног човјека да чува туђу ствар, да сагради кућу, научи роба да свира виолину, итд.). С обзиром на то да он одговара за испуњење преузете уговорне обавезе, односно за крајњи резултат који је постигнут и његову саобразност са уговореним циљем, евидентно је да он преузима одговорност за туђе чињење. Римски правници овај вид одговорности објашњавају као одговорност за лош избор, односно непажњу при избору сарадника или непажњу при надгледању тока њиховог рада и пропуштању давања неопходних упутстава (*culpa in eligendo vel instruendo vel vigilando*). На овај начин формулисано, јасно је да се ипак ради о субјективној одговорности, о такозваном специфичном облику кулпе, али да ли се то може закључити непосредно из римске казуистике? У познатом примјеру када роб заспи испред разбуктале ватре и пожар уништи кућу коју је његов власник закупио,⁴ закупца ће бити одговоран за штету (*actio ex locato*) која настане јер је био непажљив при избору сарадника (*si negligens in eligendis ministeriis fuit*). Да ли заиста у овом случају постоји субјективна одговорност закупца или су стандарди пажње које римско право претпоставља на страни контрахента- дужника превисоки? Из наведеног примјера не сазнајемо ништа о односу

³ Knütel, Rolf, „Die Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht“, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte*, RA, 100, 1983, 340.

⁴ Д. 9. 2. 27. 9.

који постоји између господара и роба, да ли је то његов дугогодишњи роб чије способности и навике добро познаје или је у питању особа коју не познаје довољно, али јој је повјерио захтјеван задатак. Ако је роб показивао очигледне знаке умора, а господар му је ипак повјерио захтјеван задатак, онда се може прихватити да је у питању кулпа, тј. субјективна одговорност, али ако то није случај, већ је у питању пропуст који је роб учинио, а сам господар га није могао претпоставити с обзиром на робово искуство, физичку снагу, тренутно стање организма и досадашње извршавање обавеза за господара. Међутим, ако господар има више стотина робова да ли је заиста реално очекивати од њега да познаје психо-физичке карактеристике сваког роба, посебно ако су у питању робови који су однедавно у његовом власништву, а не робови које је одгојио (*si hi non exhibebuntur, in dominos sine noxae deditioe iudicium dabo*).⁵

Каната (Cannata) се приклања традиционалном разликовању субјективне и објективне одговорности, по којем је објективна одговорност, одговорност настала без кривице, подразумјевајући под појмом кривице само долус („*il senso più commune, che si attribuisce alla distinzione, è quello di qualificare oggettiva una responsabilità senza colpa (intendendo evidentemente questa nozione in senso ampio, cioè comprensiva del dolo)*).⁶ Његово стајалиште је јако интересно, јер он сматра да дужник одговара не по основу узрочне везе, већ да му се одговорност импонира на основу усвојених критеријума одговорности. Даље, тврди да се и на пољу деликтне одговорности, из хипотетичких ситуација види да не постоји узрочна веза између чињеничног стања и одговорног субјекта.⁷ Ситуације у којима се одговара за штету коју почини твоја животиња се одговара ноксално, али то није одговорност за другога (као што је то у случају одговорности за деликте робова или синова под влашћу) јер недостаје субјект одговорности.⁸

⁵ D. 39.4.1.6.

⁶ Cannata, Carlo Augusto. "Sul problema della responsabilità nel diritto privato romano". IURA, 43/63, Milano, 1992., 26.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid., 27.

D.9.2.27.9 Ulpianus, libro 18 ad edictum

Si fornicarius servus coloni ad fornacem obdormisset et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere, si negligens in eligendis ministeriis fuit: ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? Nam qui custodit, nihil fecit, qui recte ignem subiecit, non peccavit: quid ergo est? Puto utilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormivit quam in eum qui negligenter custodit, nec quisquam dixerit in eo qui obdormivit rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet vel ignem extinguere vel ita munire, ne evagetur.

D.9.2.27.9 Улпијан, из осамнаесте књиге о едикту

Ако роб који је у закупу и задужен је за пећ, заспе и кућа изгори, Нерације пише да ће се подићи уговорна тужба, по којој купац мора да надокнади штету од пожара јер је био непажљив при избору радника које је задужио да се старају о ватри. Међутим, питање је ко ће бити одговоран када је једно лице запалило ватру, а друго је непажљиво надгледало? Хоће ли бити одговоран онај ко је запалио ватру? Онај ко је био задужен да надгледа пећ није урадио оно што је требао, а онај ко је запалио ватру, није се могао окривити јер није био даље задужен за пећ, па какав се закључак из тога може извести? Сматрамо да се против њега могу подићи преторске тужбе, због тога што је заспао испред пећи, и зато што је пропустио да надгледа пећ, а то му је била обавеза, јер није оправдање рећи да је његов пропуст људски и природан, зато што је он требао обуздавати ватру, или спријечити њено даље ширење.

Нерацијево мишљење говори да су стандарди одговорности подигнути тако високо да купац одговара и у ситуацији када не постоји кривица на његовој страни (*no fault liability, strict liability*⁹) што свакако говори да је ријеч о приближавању објективној одго-

⁹ Дишимекер наводи свој термин, а то је ситуациона одговорност. О том термину види више Descheemaeker, Eric. „The Roman Division of Wrongs: A New Hypothesis, Roman Legal Tradition”, 5, Glasgow 2009., 1-23.

ворности. Ако закупац одговара за сваку кривицу (*omnis culpa*)¹⁰ претпоставља се имплицитно да је одговоран за штету која је настала на предмету закупа, иако он лично није допринио настанку штете. Кривица при избору сарадника, било да је у питању слободан човјек или роб, је претходила самом штетном чину, тако да је овдје у питању још једна довитљивост римских правника који су закупца, који није сам проузроковао штету, привели одговорности путем *culpa in eligendo*. У конкретном случају из самог описа случаја се не дознаје превише података о самом ширењу ватре и доприносу роба који је спавао, и о самом току догађаја тако да остаје простора за сумњу да је био можда у питању *casus incendium*, али прокулеанац Нерације антиципира господареу одговорност. Изгледа да он само потврђује став свог учитеља Прокула који сматра закупца одговорним или по основу закупа (контрактно) или аквилјански одговорним (деликтно) са могућношћу предавања у ноксу роба.¹¹

Гај поставља јако битне параметре за уговорну одговорност у случају уговора о посудби који пренесени на претходни случај заиста изазивају оправдану сумњу да ли закупац одговара објективно ако се од њега очекује да одговара као *diligentissimus paterfamilias* јер преузимање одговорности за другог и гаранција за његово извршавање обавеза дефинитивно прелази границе постављене субјективној вољи и разуму. Да ли је стандард најпажљивијег домаћина примјенљив у пракси односно да ли је могуће равнати понашање конкретне уговорне стране према понашању неког апстрактног човјека који има изразиту способност предвиђања ствари и догађаја?

D. 13.6.18. Gaius libro nono ad edictum provinciale

In rebus commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus pater familias suis rebus adhibet, ita ut tantum eos casus non praestet, quibus resisti non possit, veluti mortes servorum quae sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiumve incursus,

¹⁰ Стојчевић, Драгомир. *Римско приватно право*. Београд 1979. ,267.

¹¹ D. 9.2.27.11.

piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas servorum qui custodiri non solent. Quod autem de latronibus et piratis et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodaverim, quod is amicos ad cenam invitaturum se diceret, et id peregre secum portaverit, sine ulla dubitatione etiam piratarum et latronum et naufragii casum praestare debet. Haec ita, si dumtaxat accipientis gratia commodata sit res, at si utriusque, veluti si communem amicum ad cenam invitaverimus tuque eius rei curam suscepisses et ego tibi argentum commodaverim, scriptum quidem apud quosdam invenio, quasi dolum tantum praestare debeas: sed videndum est, ne et culpa praestanda sit, ut ita culpa fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis et dotalibus aestimari solet.

Д. 13.6.18 Гај, из девете књиге о провинцијском едикту

Кад су у питању ствари дате у посудбу, таква пажња мора им бити посвећена као што најпажљивији отац породице посвећује својим стварима. Ипак он не одговара за случајну пропаст ствари којој се није могло одупријети као нпр. смрт роба која се десила без намјере или непажње, напада пљачкаша и непријатеља, гусара, бродолома, пожара, бијега роба кога је иначе тешко држати на оку. Када се каже пљачкаши, гусари, бродолом, подразумијева се да се предмет посудбе може однијети на пут. Нпр. ако ја посудим сребрни тањир да приредиш вечеру за своје пријатеље, и на путу те пресретну пљачкаши, гусари или се деси бродолом, без икакве сумње си одговоран за пропаст ствари, јер ти је ствар посуђена као услуга лично теби. Ако на вечеру позовемо заједничке пријатеље, ти организујеш вечеру, а ја посудим тањир, одговоран си само за намјерно уништење тањира.

Поредећи уговорне обавезе закупца и посудбопримца јасно се уочава да су оне на истој висини, али да посудбопримац нема обавезу контрачинидбе, за разлику од закупца који плаћа закупнину, односно одређени новчани износ у мјесечним ануитетима. Ако се руководимо начелом утилитета, које је јасно дефинисао Гај у претходном случају, јасно је да онај ко има користи од уговора не може блаже одговарати од онога ко на ту корист реципрочно

одговара противчинидбом. А то је ипак случај код одговорности за извршавање уговорне обавезе од стране трећих лица.

Ханс Анкум (Ankum) управо у својој студији о уговорној одговорности у класичном римском праву и Јустинијановом праву тврди да је ријеч о посебном виду кулпе који се ријетко помиње у изворима, а у питању је кршење (прекорачење) уговорних граница („*la violazione di un limite contrattuale*“)¹². Анкум своје тврђење илуструје на случају који наводи Помпоније према мишљењу Квинта Муција, а везано за одговорност посудбопримца за погоршано стање коња кога одведе на дуг пут. Посудбопримац није одговоран за погоршано стање коња (*deterior factus sit*) јер није постојала његова кривица, односно његов допринос па ни у најмањој мјери настанку штетног стања. Та непажња која мијења чињенично стање датих уговорних околности је постојала на страни посудбодавца који је знао која је дужина пута у питању (*ad certum locum*) који ће коњ прећи и колико ће таква путања бити напорна за коња и да ли је он према својим физичким карактеристикама може поднијети. Према томе, непажња коју Помпоније назива *culpa interveniente* накнадно мијења обим обавеза уговорних страна тако што терет одговорности пада на ону страну која је проузрокује. У случају одговорности за другога, претпоставља се да лош избор сарадника представља *culpa antecedens*, то јест претходну кривицу односно непажњу која ће утицати на сам ток контракта.

D. 13.6.23. Pomponius libro 21 ad Quintum Mucium

Si commodavero tibi equum, quo uteris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interveniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem sustinere non potuit.

Д. 13.6.23. Помпоније, из двадесетпрве књиге о Квинту Муцију

Ако ти посудим коња којег ћеш користити у сврху путовања на одређено мјесто, и без твоје кривице (непажње) стање роба је погоршано, нећеш бити одговоран по тужби из посудбе, јер је моја

¹² Ankum, Hans, “La responsabilita contrattuale nel diritto Romano classico e nel diritto Giustaneo”, *Diritto romano e terzo millennio*, Napoli 2004., 145.

кривица (непажња) била зато што сам ти посудио коња који није могао да издржи тако дуго путовање.

D. 13.6.20. *Iulianus libro tertio ad Urseium Ferozem*

Argentum commodatum si tam idoneo servo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuerit quis aestimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur; tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines interceptissent.

D. 13.6.20. Јулијан, трећа књига Урсеја Ферокса

Ако ја предам мом робу сребро које си ми посудио да ти га врати, а роб је толико поуздан да нико не би помислио да би могао потпасти под утицај лоше особе. Ако сребро отме лоша особа, није мој губитак.

У овом случају се види гдје су постављени гранични параметри за уговорну страну која се не сматра одговорном уколико дође до пропасти ствари непажњом друге особе. Избор коју уговорна страна учини мора бити такав да особа којој повјери извршење обавезе мора посједовати такве способности да нико не би могао претпоставити (*ut non debuerit quis aestimare futurum*) да не би успијешно извршила повјерени задатак. Уколико направи такав избор биће ослобођена одговорности јер како Воћи (Voci) објашњава „ако је ствар одузета преваром, то ослобађа роба одговорности, јер ни бољи роб не би могао да се одупре тим злим људима“.¹³ Повлачећи паралелу са Гајевим одређењем стандарда понашања који би екскулпирао одговорности уговорног дужника које је наведено *in superlativo*, у овом случају је ипак у питању мање захтјеван стандард који подразумеива само поузданост. И у овом случају постоји одговорност за кустодију, односно чување ствари као и у случају пожара на закупљеној кући.

D. 19.2.11. *Ulpianus libro 32 ad edictum*

Videamus, an et servorum culpam et quoscumque induxerit praestare conductor debeat? Et quatenus praestat, utrum ut servos

¹³ Voci, Pasquale, “Diligentia, custodia, culpa. I dati fondamentali”, *Studia et Documenta Historiae Iuris*, 56, Vaticano 1990., 106

noxae dedat an vero suo nomine teneatur? Et adversus eos quos induxerit utrum praestabit tantum actiones an quasi ob propriam culpam tenebitur? Mihi ita placet, ut culpam etiam eorum quos induxit praestet suo nomine, etsi nihil convenit, si tamen culpam in inducendis admittit, quod tales habuerit vel suos vel hospites: et ita Pomponius libro sexagesimo tertio ad edictum probat.

Д. 19.2.11. Улпијан, из тридесетдруге књиге о едикту

Да видимо да ли је закупац одговоран за непажњу свог роба и подзакупаца којима је предао посјед ствари и у којем обиму је одговоран. Да ли ће предати роба као вид обештећења или ће лично одговарати? Да ли ће закупац власнику просторија цедирати тужбе које има против подзакупаца или ће се сматрати да је непажња само његова? Мишљење аутора је да је он одговоран само у своје име за непажњу његових подзакупаца, чак иако ништа није договорено везано за то, јер је био непажљив самим тим јер је допустио да у посјед ствари уђу такве особе, без обзира да ли су у питању његови робови или закупци. Помпоније овај став потврђује у својој тридесетшестој књизи о Едикту.

У овом случају који наводи Улпијан, закупцу се у одговорност ставља непажљив избор лица која долазе у посјед ствари која је предмет закупа, па и непажљив избор подзакупаца, јер ако су они неку штету проузроковали на ствари, он за ту штету одговара закуподавцу јер не постоји уговорни основ између закуподавца и подзакупаца. Факултативно, закуподавцу се могу пренијети тужбе које закупац има против подзакупаца, али такви случајеви цесије тужби, према Воћију, нису забиљжени.¹⁴ Иначе, Воћи наводи да овај текст има одређене недостатке, што је прије њега примјетио и Кнител (Knütel),¹⁵ а тичу се првенствено непостојања других мишљења, сем Улпијановог личног става, а ставови правника из доба републике изостају, сем позивања на аналоган став Помпонија (Д. 10.2.45.). Он сматра да се детаљним читањем текста не

¹⁴ Ibid, 110.

¹⁵ Knütel, Rolf, 402.

може закључити да се ради о објективној одговорности, али не искључује могућност да су интерполације унешене у текст на тај начин да се искључи сумња о постојању објективне одговорности закупца.¹⁶

3. Објективна деликтна и квазиделиктна одговорност

Објективна одговорност је присутна и на подручју деликтне и квазиделиктне одговорности. Наравно и даље је регулисана казуистичним приступом римских правника, без стварања генерализација и јасних правила из којих се може закључити под којим условима постоји објективна одговорност у римском праву.¹⁷ Отац породице је и деликтно одговоран за радње свог роба, чак и кад су предузете без његовог знања (*insciente domino*), с том факултативном могућношћу да се ослободи одговорности за таква деликтна чињења његовог роба ако га да у ноксу (*in noxae deditio*).¹⁸ У случајевима који су претходно наведени (Д. 9.2.27.9.; Д.9.2.27.11.; Д.9.2.27.34.); а који се тичу штете коју причини роб у извршавању господарових уговорних обавеза, господар је одговоран двоструко и из уговора и из деликта који почини роб. Деликтно понашање роба се састоји у противправном ненамјерном наносењу штете другој уговорној страни (Д. 9.2.27.34.) што подразумева аквилијанску одговорност. Родригез-Енес (Rodriguez-Ennes) тврди да су квазиделикти, нарочито штете настале избацивањем или просипањем ствари кроз прозор, а и постављање и вјешање ствари са спољашње стране прозора који су окренути према улици, санкционисани првобитно кроз аквилијанску одговорност, односно у оквиру цивилног деликта *damnum iniuria datum*.¹⁹ На такав хро-

¹⁶ Voci, Pasquale, 110.

¹⁷ Zimmermann, Reinhard, *The Law of Obligations, Roman Foundations of Civilian Tradition*. Cape Town 1990, 1211.

¹⁸ D.9.2.27.1.; D.9.2.27.3.; D.9.4.2.; D.9.2.32.; D.9.2.44.1.; D.9.2.45.; D.9.2. 27.9.; D.9.2.27.34.; D.9.2.27.11.

¹⁹ Rodriguez-Ennes, Luis, *Acciones penales honorarias protectoras de la via publica*, <http://www.edictum.com.ar/miWeb4/Docs/Ponencia%20Rodriguez%20Ennes.pdf>, приступљено 4. новембра 2013. године.

нолошки ток ствари указује и мишљење Лабеона који суброгира аквилијанску тужбу станару стана из којег је извршено штетно дјеловање.²⁰ Да се одвајање квазиделиката од деликата десило крајем републике може се видјети по мјесту које задобијају у класичној литератури, па видимо да Улпијан пише о квазиделиктима у двадесет трећој књизи о едикту (а, о аквилијанској одговорности пише у осамнаестој књизи о едикту), Паул у деветнаестој књизи о едикту (а, о аквилијанској одговорности у двадесетдругој књизи о едикту), а Гај у шестој књизи о провинцијском едикту (а, о аквилијанској одговорности у седмој књизи). Преторова интервенција је била јасна, стамбена ситуација у Риму крајем републике је била таква да се нешто морало учинити ради обезбјеђења јавних путева и сигурности грађана.

Цимерман везано за квазиделиктне ситуације даје интересно објашњење које је заиста оправдано, а гласи да формулације као што је „непажња при избору сарадника“ или уопште посједовање робова који су немарни чине претпостављену кривицу господара и на основу те претпоставке, господар је крив за крајњи резултат свог роб без реалног утврђивања кривице.²¹ Ово мишљење заиста објашњава у цијелини концепт одговорности господара за чињења свог роба јер је јако тешко судити о природи односа који постоје између роба и господара и да ли је господар на индиректан начин, својим третманом утицао на обликовање доложне намјере или непажње код роба. Према томе, роб чињењем деликата, производи обавезе за свог господара, али господар има алтернативну могућност да давањем роба у ноксу ослободи се деликтне обавезе коју је роб произвео за њега.

D. 9.3.1. Ulpianus, libro 23 ad edictum

Praetor ait de his, qui deiecerint vel effuderint: “Unde in eum locum, quo volgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse

²⁰ D. 9.3.5.4.

²¹ Zimmermann, Reinhard, 1122.

dicetur, quinquaginta aureorum iudicium dabo. Si vivet nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum cum quo agetur condemnari, tanti iudicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxam dedere“.

Д. 9.3.1. Улпијан, из двадесет треће књиге о Едикту

Претор, везано за оне који просипају или избацују ствари (из станова): „Када се нешто избаци или проспе на простор гдје људи обично стоје или пролазе, против станара се може покренути тужба за накнаду штету у двоструком износу. Ако слободан човјек умре од удара задобијеног на тај начин, нека се плати педест златника (50.000 сестерција), а ако је жив и повријеђен, нека о накнади штете одлучи судија у поступку. Ако је роб поступао без знања свог господара, у тужби нека се дода могућност давања роба у ноксу.

Разлог за постојање овог квазиделикта је више него евидентан ако се узму у обзир биједне прилике у којима је живио многобројни римски плебс, на јако уском простору, без канализационих мрежа, тако да су најчешће садржаји ноћних посуда завршавали на улици. Према томе, услијед постојања јавног интереса (D.9.3.1.1. *Ulpianus, libro 23 ad edictum ; Summa cum utilitate id praetorem edixisse nemo est qui neget: publice enim utile est sine metu et periculo per itinera commeari*²²), овакав вид штетног понашање већ у Гајево вријеме²³ добија своје мјесто у догматској систематизацији (*quasi ex maleficio*),²⁴ а Јустинијан га коначно квалификује у својој квадрипартицији као квазиделикт.²⁵

У тексту који је приписан Гају и за кога се сумња да је интерполисан су изнесени основи за разграничавање субјективних и објективних елемената квазиделиктне одговорности (*ideo autem*

²² Д. 9.3.1.1. Улпијан, из двадесеттреће књиге о Едикту

Нико не може негирати велику корист преторовог Едикта, јер је од јавног интереса да се без страха и опасности корача путевима.

²³ Frier, Bruce W., 227.

²⁴ D.44.7.5.6.

²⁵ Више о природи квазиделиктне одговорности види Стојчевић, Драгољуб, „Око карактера квазиделиктне одговорности“, *Анали Правног факултета у Београду*, 4. Београд, 1955., 403.

non propriae ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur aut servi aut liberi)²⁶. Али оно што изазива пажњу јесте да се у наведеном случају одговара потпуно објективно, јер особа која је пасивно легитимисана, односно која ће у поступку одговарати за насталу штету је станар (*qui ibi habitaverit*), лице које претежно борави на том простору без обзира да ли је он и власник, сувласник, плодоуживалац, закупац или по неком другом основу је дошао у посјед тог простора. Улпијан исцрпно објашњава ко има статус станара (*habitare autem dicimus vel in suo vel in conducto vel in gratuito*)²⁷. Дакле, гости који се у кључном моменту, тј. у тренутку штетног избацивања или просипања нађу у тој просторији неће бити одговорни (*plane non tenebitur*) јер они не живе ту (*quia non ibi habitat*), већ су у привременом боравку у тим просторијама (*sed tantisper hospitatur*). Фријер (Frier) поставља питање да ли постоји одговорност госта који ту борави дуже вријеме, без обзира што је у статусу госта и без посебног основа се налази у посједу просторија.²⁸ Сматра да се он налази у статусу станара, али не објашњава даље каква је судбина његове одговорности. Да ли је он примарно одговоран или постоји подијељена одговорност дугорочног госта са његовим домаћином ако живе заједно у домаћинству? Подијељена одговорност не постоји у ситуацијама када постоји више станара у једној просторији, већ се по Улпијану, тужба може подићи против било ког од њих (*si plures in eodem cenaculo habitent, unde deiectum est, in quemvis haec actio dabitur*²⁹), а разлог је управо везано за карактер објективне одговорности јер је немогуће утврдити ко је од њих починио штету (*cum sane impossibile est scire, quis deiecisset vel effudisset*³⁰).

Одговорност станара за избацивање ствари или пролијевање течности из стана је још један случај одговорности за другог у римском праву. Станар је одговоран (...*ideo autem non proprie ex*

²⁶ D.44.7.5.5-6. Gaius, libro tertio Aureorum

²⁷ D.9.3.1.9.

²⁸ Frier, Bruce W., 229.

²⁹ D.9.3.1.10.

³⁰ D.9.3.2.

*maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur aut servi aut liberi*³¹...) за штетне радње које се предузму из просторија у којима је настањен, без обзира да ли их је предузео гост, роб или нека друга особа под његовом влашћу. Објективна одговорност се у овом случају установљава првенствено због јавног интереса да се заштити безбедност грађана на путевима без разлике да ли су на јавном или приватном земљишту док год постоји обичај људи да се на том простору крећу (...*dummodo per eum volgo iter fiat*...³²) без улажења у утврђивање одговорности лица које је штетно поступало. Свакако, станар има могућност да подигне *actio legis Aquiliae in factum* против госта или друге особе која нешто баци или проспе кроз прозор,³³ али након што надокнади штету причињену особи повријеђеној штетном радњом. Пошто је у питању објективна одговорност, чак и кад би идентитет особе која је починилац штетне радње био познат, тужба *actio de effusis vel deiectis* се може покренути само против особе која је у Едикту наведена као пасивно легитимисана, а то је станар. Оваква формулација квазиделикта указује да је било потребно да постоји одређени вид гаранције безбједности коју су станари морали да испоштују према трећим лицима. То се нарочито примјећује код квазиделикта *furti adversus nautas cauponas stabularios* који у ствари представља квалификовани облик цивилног деликта *furtum* и по којем су одговорни бродовласници, крчмари, и имаоци стаја за крађу која се почини на њиховом броду, у крчми или стаји.

D. 47.5.1 Ulpianus libro 38 ad edictum

In eos, qui naves cauponas stabula exercebunt, si quid a quoquo eorum quosve ibi habebunt furtum factum esse dicitur, iudicium datur, sive furtum ope consilio exercitoris factum sit, sive eorum cuius, qui in ea navi navigandi causa esset.

Д. 47. 5.1. Улпијан, из тридесетосме књиге о едикту

Они који управљају бродовима, воде крчме и имају стаје,

³¹ D. 44.7.5.5.

³² D.9.3.1.2.

³³ D.9.3.5.4.

биће одговорни за крађу која се почини без обзира да ли је почињена по њиховом савјету или је починио неко ко се налазио на броду, у крчми или стаји.

Објективно одговорни су крчмари, бродовласници и имаоци стаја за крађу ствари које припадају гостима кафане односно путницима. Путник и његова имовина су заштићени у три наведене ситуације посредством јединствене квазиделиктне одговорности јер су и животно те три ситуације биле повезане. Римски путник је приликом одсједања у крчми, тражио преноћиште и сигурно мјесто гдје може да одложи своје вриједне ствари, јер су се обично као путници појављивали римски трговци који су са собом носили ствари од извјесне вриједности. У стајама су одмарали коње на којима су путовали. Крчме у којима су римски путници одсједали нису биле на добром гласу, јер су често сами крчмари или неко од њиховог особља сарађивао са крадљивцима и тако заједничким снагама пљачкали госте³⁴ (*materia daretur cum furibus adversus eos quos recipiunt coeundi*)³⁵. Стога Улпијан каже да је постојао највећи интерес (*maxima utilitas*) да се санкционише та штетна дјелатност и да се заштите римски путници како у друмском саобраћају тако и у поморском саобраћају.³⁶ Он у извјесном смислу правда овако оштар поступак претора којим се одговорност поменутих лица доводи на објективни ниво, јер каже да то није учињено да се њихов положај отежа (*Ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum*)³⁷ већ да се њихова професионалност повећа у обављању послова јер они слободно бирају своје сараднике (*am est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant, et nisi hoc esset statutum*)³⁸ те стога и требају бити спремни да предузму одговорност за оно што учине.

Такође, претор је увео посебан облик одговорности за штету

³⁴ Vuletić, Vladimir. Liability of inkeepers in Roman Law, *Balkans Law Review*, 2003. http://www.harmonius.org/sr/publikacije/clanci/vladimir_vuletic/Liability_of_Innkeepers_in_Roman_Law.pdf, приступљено 3. новембра 2013.

³⁵ D.4.9.1.1.

³⁶ Salazar Revuelta, María, *La responsabilidad objetiva en el transporte marítimo y terrestre en Roma*. Madrid 2008.

³⁷ D. 4.9.1.

³⁸ Ibid.

која настане на стварима које се повјере лицима која пружају услуге чувања путем посебног пакта *receptum nautarum, cauponem et stabulariorum*. Међутим, није могуће уговорним путем ни на који начин ослободити се одговорности за пропаст ствари, без обзира на претходни уговорни основ. Искључиво ако бродари (а аналогно се може сматрати и крчмари и власници стаја) изричито истакну услове под којима послују, то јесте да уопште не пружају сигурност повјереним стварима, тада путници на сопствени ризик повјевају ствари на чување (*Item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni, non convenitur*).³⁹ Да ли је путницима односно клијентима наведених услуга повољније да се обештете кроз тужбу из пакта или квазиделиктном тужбом која има пенални карактер и гласи на двоструки износ вриједности ствари која је украдена? Према Стојчевићу, одговорност бродара, крчмара и имаоца стаја на основу склопљеног пакта постоји у ситуацијама када штету изврши треће лице, тј. привремени гост, јер у том случају не постоји ни у најмањој мјери субјективни однос према почињеном дјелу, који евентуално постоји ако штету изврши њихов запосленик или дугорочни гост.⁴⁰

Улпијан закључује да у случајевима гдје се поступа у име трећих лица, без обзира да ли тако поступају робови или слободни, одговоран је налогодавац, односно лице у чије име се поступа и предузима правни посао.

D. 4.9.3.3. *Ulpianus, libro 14 ad edictum*

Si filius familias aut servus receperit et voluntas patris domini intervenit, in solidum erit conveniendus. Item si servus exercitoris subripuit vel damnum dedit, noxalis actio cessabit, quia ob receptum suo nomine dominus convenitur. Sin vero sine voluntate exerceant, de peculio dabitur.

Д. 4.9.3.3. Улпијан, из четрнаесте књиге о едикту

Ако син породице или роб прими ствар на чување по госпо-

³⁹ D. 4.9.7.

⁴⁰ Стојчевић, Драгомир, „Око карактера квазиделиктне одговорности“, *Анали Правног факултета у Београду*, 4, Београд, 1955., 410.

даровој вољи, солидарно ће бити одговорни. Ако бродаров роб украде или оштети ствар, ноксална тужба се неће моћи користити, јер је господар у своје име склопио пакт. Ако је лице под влашћу, роб или син, поступало без одобрења бродара, биће одговорно до висине пекулијума.

Објективна одговорност бродара је неупитна и у овом примјеру, али субјективни елементи ове одговорности, односно питање субјективне одговорности стварног починиоца штетне радње имплицитно се појављује кроз могућност ноксалног одговарања односно одговарања до висине пекулијарне имовине. Вотсон (Watson) наводи да је могуће да се станар (*habitor*) у цијелости ослободи одговорности ако роба штетника преда у ноксу, под условом да је он поступао без знања господара (*inscente domino*).⁴¹ Ова *facultas alternativa* указује да је утврђивање одговорности за квазиделиктне радње било слојевито. Јер је подразумијевало објективну одговорност станара, али није ни занемаривало субјективни однос самог штетника према насталој штети.

Actio de positis ac suspensis је још један квазиделикт код којег станар одговара за штету која евентуално настане услијед постављања ствари на вањској страни куће (уз балкон, веранду, испод стрехе⁴²). Код овог квазиделикта није неопходно да штета настане, тј. да ствар падне и повриједи пролазника или његову имовину, већ се кажњава само стање опасности. Уколико до конкретне штете дође, она се утужује помоћу аквилијанске тужбе.

D. 9.3.5.6. *Ulpianus, libro 23 ad edictum*

Praetor ait: "Ne quis in suggrunda protectove supra eum locum, qua "quo" volgo iter fiet inve quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. Qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum iudicium dabo. si servus insciente domino fecisse dicetur, aut noxae dedi iubebo."

Д. 9.3.5.6. Улпијан, из двадесеттреће књиге

Претор каже: „Нико не смије под надстрешницу или балкон-

⁴¹ Watson, Alan. *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Darmstadt 1984., 275.

⁴² Ромац, Анте. *Римско право*, Загреб 1989., 357.

ску ограду поставити нешто, тачно изнад пута којим људи обично пролазе или застају, јер може изазвати штету самим падом. Дозволиће се тужба *in factum* у износу 10 000 сестерција. Ако би роб нешто објесио без знања господара, онда би господар могао да га преда у ноксу умјесто плаћања (прописаног) износа“.

D. 9. 3.5.10. Ulpianus, libro 23 ad edictum

Positum habere etiam is recte videtur, qui ipse quidem non posuit, verum ab alio positum patitur: quare si servus posuerit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine tenebitur.

Д. 9.3.5.10. Улпијан, из двадесеттреће књиге о едикту

Сматра се правно да држи нешто постављено и онај тко, истина, није сам ништа поставио, али допушта да остане оно што је други поставио. Стога, ако роб нешто постави, а господар дозвољава да то остане, господар неће одговарати по ноксалној основи, него ће одговарати особно сам. (превод Анте Ромац)⁴³

Претор је едиктом *ne quis in suggrunda*⁴⁴ забранио постављање ствари изнад мјеста гдје постоји јако висока фреквенција пролазника руководећи се опет јавним интересом, као и у претходним случајевима, с тим да мотив није био наглашен у изворима. У изворима се овај квазиделикт обично помиње након квазиделикта *de effusis vel deiectis* и у самој теорији се повлачи извјесна паралела између њих, као сродним ситуацијама. Вотсон⁴⁵ управо критикује схватање ове повезаност, која је у литератури допринијела схватању да је одговорност станара код оба квазиделикта иста. Синтагма *cui similis*⁴⁶ указује на повезаност између ова два квазиделикта, у смислу да обојица одговарају за кулпу било роба било слободне особе, с тим да је код избацивања ствари у питању чин на који се претходно није могло утицати, сем изричитим упозорењем забране бацања ствари кроз прозор. Код вјешања ствари са спољашње стране куће, станар који је знао да је нешто објешено, а допустио

⁴³ Ромац, Анте. *Извори римског права*, Загреб 1973., 461.

⁴⁴ Ibid, 49.

⁴⁵ Watson, Alan. *Studies in Roman Private Law*, London 1991., 328.

⁴⁶ D. 44.7.5.5.

је да то остане је самостално крив, без могућности факултативног ослобађања одговорности. Вотсон тврди да је основна повезница између ова два квазиделикта то што се одговара као из деликта (*non proprie ex maleficio*), а свако даље поистовјећивање ове две засебне ситуације би било погрешно.

Једини од квазиделиката код кога није присутна објективна одговорност је квазиделикт *iudex qui litem suam fecit* јер постоји лична одговорност судије за погрешке које учини у току поступка.⁴⁷ С обзиром да је овај случај највише коментарисан у теорији, а и није интересантан с обзиром на саму тему рада, изостаће његова шира елаборација.

4. Закључак

У области римске уговорне одговорности присутна је објективна одговорност. Објективно је одговорна она уговорна страна која испуњење преузете обавезе повјери другој особи без обзира да ли је у питању роб или слободан човјек. За све радње које предузму роб или слободан човјек, а у циљу испуњења уговорне обавезе, одговоран је господар, односно принципал. Иако се у одређеним случајевима ставља на располагање господару да се ослободи одговорности тако што роба да у ноксу, и тим путем се индиректно уобзирује и субјективни однос непосредног починиоца према насталој штети, и даље је из примарне уговорне обавезе одговоран господар. Одговорност за другог је конструисана путем *culpa in eligendo*, посредством које се штетне радње које почини роб или слободан човјек приписују господару. Цијенећи критеријуме по којима се стандарди пажње равнају, у уговору о закупу, закуподавац треба да поступа као најпажљивији домаћин, чиме се његова одговорност приближава објективној. Објективно су одговорни станари (*habitor*) односно претежни корисници станова из којих је нешто избачено односно просуто или је на спољашњем зиду неш-

⁴⁷ Јарамаз Рескушић, Ивана, Симонски Буковски, Дино. „Квазиделикти у римском праву: случај *iudex qui litem suam fecit*”, Правник, вол. 45, 91, Загреб 2011., 65-80.

то прикачено. Овај вид квазиконтрактне објективне одговорности постоји ради заштите пролазника и ослобађања терета утврђивања одговорности стварног починиоца. Без обзира да ли је непосредни извршилац штетног избацивања, просипања или вјешања, поступао долозно или кулпносно, одговоран је станар. Одговорност бродара, крчмара и власника стаја је такође објективна, јер одговара за штету коју проузрокују његови запосленици и дугорочни гости, али и за штету коју проузрокују трећа лица.

Римско право је кроз наведене случајеве спознало објективну одговорност у модерном поимању, гдје се одговорност везује за пропуштање дужне пажње. Уколико уговорна страна не поступа у складу са стандардима пажње који су претпостављени, она се сматра одговорним за посљедице које произађу из таквог пропуштања. Такав високо развијен правни резон чини римско право јединственим правним системом међу савременицима који објективну одговорност познају једино у контексту непосредног везивања посљедице за радњу, без субјективизације тог односа.

*Mirjana Bogunović*⁴⁸

OBJECTIVE LIABILITY IN ROMAN LAW

Summary

In this paper the author attempts to differentiate cases in which liability for damage is not excluded regardless of the (non)existence of fault of the offender, i.e. existence of intention or neglect/negligence, whence the ultimate aim of the paper is to prove that objective liability in Roman law did not exist as a burden of past and primitive animosity but as casuistics, which inevitably signifies a rather mature legalistic judgement of Roman legalists and pretors. Although Romans had not accepted the possibility of representation for a long time, they had however accepted noxal liability from the earliest times as a legitimate form of liability for another. Although cases of objective liability mentioned in this paper have not left a significant trace on modern legislation, they are considered intriguing for their original legal solutions and thus deserve detail theoretical considerations.

Key words: objective liability, liability for another, contracts, torts, quasi-torts

⁴⁸ LLM, Assistant Lecturer, University of Banjaluka, Faculty of Law

Литература

- Аврамовић, Сима и Станимировић, Војислав. Упоредна правна традиција, Београд, 2007.
- Ankum, Hans. *La responsabilita contrattuale nel diritto Romano classico e nel diritto Giustaneo*, Diritto romano e terzo millennio, Napoli 2004.
- Cannata, Carlo Augusto. *Sul problema della responsabilità nel diritto privato romano*, IURA, 43/63, Milano 1992.
- Frier, Bruce W, A. *Casebook on the Roman Law of Delict*, Atlanta 1989.
- Јарамаз Рескушић, Ивана, Симонски Буковски, Дино. Квazиделикти у римском праву: случај *iudex qui litem suam fecit*. Правник, вол. 45, 91, Загреб 2011.
- Rodriguez-Ennes, Luis, *Acciones penales honorarias protectoras de la via publica*, <http://www.edictum.com.ar/miWeb4/Docs/Ronencia%20Rodriguez%20Ennes.pdf>, приступљено 4. новембра 2013. године.
- Ромац, Анте. Извори римског права, Загреб 1973.
- Ромац, Анте. Римско право, Загреб 1989.
- Salazar Revuelta, María. *La responsabilidad objetiva en el transporte marítimo y terrestre en Roma*. Madrid 2008.
- Стојчевић, Драгомир. Око карактера квazиделиктне одговорности, *Анали Правног факултета у Београду*, 4. Београд, 1955.
- Voci, Pasquale, *Diligentia, custodia, culpa. I dati fondamentali*, *Studia et Documenta Historiae Iuris*, 56, Vaticano 1990.
- Vuletić, Vladimir, *Liability of innkeepers in Roman Law*, *Balkans Law Review*, 2003, http://www.harmonius.org/sr/publikacije/clanci/vladimir_vuletic/Liability_of_Innkeepers_in_Roman_Law.pdf, приступљено 3. новембра 2013.
- Watson, Alan. *Studies in Roman Private Law*. London 1991.
- Watson, Alan. *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*. Darmstadt 1984.
- Zimmermann, Reinhard. *The Law of Obligations, Roman Foundations of Civilian Tradition*. Cape Town 1990.

СТРУЧНИ ЧЛАНЦИ

